

MARUJA MALLO

(Viveiro, Lugo, 1902 – Madrid, 1995)

Pasa os primeiros anos da súa infancia e xuventude entre Viveiro, Tui, Verín, Xixón, Madrid e Avilés, a cidade na que empeza a pintar, copiando ilustracións de revistas da época como *Blanco y Negro* e *La Esfera*. En 1922 a súa familia trasládase definitivamente a Madrid, onde comezará —como única muller aprobada naquel exame de ingreso— os seus estudos na Escuela de Bellas Artes de San Fernando. En 1926 a Deputación Provincial de Lugo concédelle unha bolsa que será ampliada durante dous anos máis. En 1927 realiza en Tenerife —onde reside temporalmente por motivos familiares— *La Insular* ou *Mujer con cabra*, unha das súas primeiras obras de referencia, incluída nesta exposición.

Comeza a trazar a súa traxectoria no Madrid das primeiras décadas do século XX, ao que chegan os ecos das vangardas europeas, no baluarte surrealista da Residencia de Estudiantes, onde coñecerá a Buñuel, García Lorca, Dalí e Moreno Villa. Realiza a súa primeira exposición na *Revista de Occidente* en 1928, con trinta obras da serie *Verbenas*, onde plasma o ambiente festivo e popular madrileño en espazos sobrecargados de obxectos, con gran liberdade compositiva e intencionalidade satírica; e a serie *Estampas*, na que obxectos cotiáns se descontextualizan e adquiren unha dimensión subconsciente.

A partir de 1931 a súa visión do mundo cambia e a súa obra vai sufrir unha transformación: un surrealismo inspirado no mundo rural, a partir das propostas da Escuela de Vallecas, de Benjamín Palencia e Alberto Sánchez, aos que axiña se unirá coa súa serie *Cloacas y campanarios*. Os seus cadros reflicten agora un mundo inhóspito, telúrico, de lixo e terras encharcadas, de ósos, esqueletos e fósiles onde dominan as texturas, as formas incisivas, os tons escuros, negros, pardos ou grises. En 1932 a Junta de Ampliación de Estudios de Madrid concédelle unha pensión para ir a París, onde exporá estas obras na galería Pierre Loeb. Picasso, Jean Cassou, Vicente Huidrobo e André Breton (que mercará o cadro *Espantapájaros*) visitan a exposición.

De regreso en Madrid, alterna a súa traxectoria artística coa docencia no Instituto de Arévalo e na Escuela de Cerámica. Tamén imparte clases de debuxo na Residencia de Señoritas (1934), grupo feminino da Residencia de Estudiantes e primeiro centro feminino creado en España para fomentar a educación superior da muller. En 1933 conecta co Grupo Construtivo de Torres-García, o que lle influirá nun proceso de depuración e esencialización do que serán produto as súas series *Arquitecturas vegetales* e *Arquitecturas minerales*, que exporá na mostra colectiva do grupo ADLAN (Amigos da Arte Nova) de 1936, o mesmo ano en que participa tamén no Pavillón Español da Bienal de Venecia.

A Guerra Civil obrígaa a emprender un longo exilio americano que comeza en febreiro de 1937. En América alternará o traballo pictórico —con series como *Cabezas de mujer*, *Retratos bidimensionales*, *Máscaras*— co seu labor como muralista e relatora. Reatópase con Gómez de la Serna, que escribirá un amplo ensaio para o libro *Maruja Mallo* (editorial Losada), onde se incluírán os seus traballos *Proceso histórico de la forma* e *Lo popular en la plástica española*.

En 1962 regresa definitivamente a España e participa en varias exposicións colectivas. Realiza un cartaz de litografías como *Homenaje a la Revista de Occidente*. En 1990 recibe a Medalla de Ouro da Comunidad de Madrid, e un ano despois a da Xunta de Galicia. Falece en Madrid en 1995.

Dúas exposicións antolóxicas realizadas en Galicia nos últimos anos revisaron a súa obra: unha no CGAC (Santiago de Compostela, 1993) , e outra organizada pola Fundación Caixa Galicia e Ministerio de Cultura (Vigo/Madrid 2009). Recentemente, a Real Academia Galega de Belas Artes acordou dedicar a Maruja Mallo o Día das Artes Galegas 2017.

JULIA MINGUILLÓN

(Lugo 1906 – Madrid 1965)

Con dezasete anos, realiza a súa primeira obra —*Retrato de Cascarilla*, un popular vendedor de xornais—, pola que obtén unha bolsa da Deputación Provincial de Lugo para estudar na Escuela de Bellas Artes de San Fernando. Licénciase en 1932 e un ano máis tarde participa por primeira vez no Concurso Nacional de Retratos, coa obra *Retrato de Mujer*. En 1934 participa na Exposición Nacional, obtendo a 3ª Medalla pola súa obra *Jesús con Marta y María*.

Ao estalar a Guerra Civil regresa a Galicia. En 1939 casa co xornalista Francisco Leal Insua e pinta unha das súas obras de referencia, *Mi familia*.

Na Exposición Nacional de 1941 obtén a 1ª Medalla —a única obtida por unha muller ao longo da historia destas exposicións— por *La Escuela de Doloriñas*, que se exporá en 1942 en Berlín e no pavillón Español da Bienal de Venecia. Esta obra, pertencente á colección do MNCARS Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofía, foi incluída recentemente na exposición “Campo pechado. Arte e poder na posguerra española 1939-1953”. Nesta ocasión o cadro expónse xunto ao seu bosquejo, realizado en óleo sobre cartón, que se conserva no Museo de Pontevedra.

En 1945 realiza a súa primeira exposición individual en Madrid, no Círculo de Bellas Artes, onde inclúe como novidade un grande número de paisaxes. En 1948 obtén o 1º Gran Premio do Círculo de Bellas Artes, neses momentos o mellor dotado economicamente en España, pola súa obra *Juventud*: o retrato dun grupo de mulleres novas nun ambiente bucólico no que soñan, se acicalan e esperan; un espírito feminino pasivo e sen conflitos que se acomoda á “orde” establecida.

As exposicións das salas Velázquez (Vigo, 1951) e Toisón (Madrid, 1954) mostrarana como unha prolífica retratista, fundamentalmente de mulleres da burguesía, destacando o de *Elena Tormo*, de gran sobriedade e unha conseguida construción formal e lumínica. O seu autorretrato *La Tyla y yo* é unha das obras especialmente queridas pola artista, e supón a primeira composición que pinta ao aire libre en medio dunha paisaxe convencional e decimonónica. Exhibiuse en 1947 na exposición de pintura feminina europea e americana en The Women's International Art Club, Londres.

En 1958 realiza en Guatemala a súa última exposición individual, e en 1960 participa na colectiva de pintoras galegas que conmemoraba o 25º aniversario da Asociación de Artistas da Coruña. En 1961 o seu marido é nomeado director da revista *Mundo Hispánico*, e trasládanse a Madrid, onde falecerá en 1965.

Mª ANTONIA DANS

(Oza dos Ríos, A Coruña, 1922 - Madrid, 1988)

Nace na aldea coruñesa de Oza dos Ríos, pero pasará a súa infancia e primeiros anos de xuventude en Curtis, onde se traslada a vivir coa súa familia. Ese ámbito rural da Galicia interior, coa súa idiosincrasia xeográfica e humana, será unha constante fonte de inspiración para a súa obra. Inicia nos anos da posguerra unha formación case autodidacta, na que serán importantes as clases que recibe de Lolita Díaz Baliño na Coruña, cidade na que realiza a súa primeira exposición xunto con Gloria de Llano en 1951.

En 1952 casa co xornalista Celso Collazo e trasládase a vivir a definitivamente a Madrid. A influencia de Benjamín Palencia e de La Escuela de Madrid será evidente nas súas primeiras obras; unha pintura figurativa e de paisaxes, con forte protagonismo da cor como medio para construír os volumes. Durante estes anos comezará unha longa lista de exposicións por diferentes puntos da xeografía española, europea e americana, e recibirá numerosas bolsas e premios.

Os anos setenta serán os de consolidación dunha linguaxe creativa propia, na que Galicia, a cor e a idiosincrasia do campo galego están sempre presentes. Paisaxes, campesiñas, vendedoras, pequenas escenas portuarias, constitúen a espiña dorsal das súas obras. Unha temática simple que transcribe cunha linguaxe formal primitiva, cun intenso cromatismo no que abundan os tons puros, nos que deposita toda a forza argumental e que confiren aos seus cadros un aspecto plano, sen apenas perspectiva.

Mª Antonia Dans nunca rompeu os vínculos coa súa terra, da que se sentía orgullosa e á que volvía con frecuencia, sobre todo nas súas viaxes estivais, que aproveitaba para realizar apuntamentos e debuxos de paisaxes. Foi unha muller adiantada ao seu tempo, loitadora e consciente da dificultade que supoñía para unha artista asumir o reto da independencia e a modernidade nos anos anteriores á democracia en España.

Mª ELENA FERNÁNDEZ-GAGO

(A Coruña, 1940 - 2011)

Recibe a súa primeira formación artística a través das clases que impartía Dolores Díaz Baliño no seu taller da Coruña, e que compartirá con pintoras como Mª Antonia Dans. Máis tarde trasládase a Madrid e estuda composición e colorido na Escuela de Bellas Artes de San Fernando, ao tempo que asiste a clases no Círculo de Bellas Artes.

Realiza as súas primeiras exposicións entre 1959 e 1962, mostrando unhas paisaxes de vivas e vibrantes cores nas que emprega a técnica do *gouache*. Posteriormente o seu traballo evolucionará cara a unha pintura figurativa e intimista, e a exaltación dos cantos cotiáns da xeografía humana converterase no fio condutor de toda a súa obra. Os seus temas, centrados en obxectos e espazos cotiáns —sofás, camas, xanelas, salóns, portas—, serán as referencias dunha pintura construída en pequenos toques de cor case puntillistas, traballados nas súas texturas, matizados en cálidos tons e gradacións tonais.

A partir de 1972 vai expoñer fóra de España —Múnic, Bruxelas, Xenebra, París, Nova York, Bos Aires... — e obtén un gran recoñecemento. A súa obra seguirá mantendo a mesma dicción, utilizando a miúdo nas súas composicións puntos de vista próximos, de vocación fotográfica, con picados e contrapicados, xogos de luces e sombras, que reitera buscando esas atmosferas luminosas que envolven os obxectos que retrata, tan características de toda a súa obra. Elena Gago poetiza, non sen certo halo melancólico, as paisaxes da nosa xeografía máis próxima e cotiá.

MERCEDES RUIBAL

(San Andres de Xeve, 1928 - Vigo, 2003)

Nace na aldea de Xeve (Pontevedra), na que pasa a súa infancia e xuventude durante os duros anos de posguerra. En 1956 viaxa a Bos Aires, onde o seu irmán o dramaturgo José Ruibal introduciraa no entón efervescente ambiente cultural da capital arxentina. Asiste por libre á Escola de Belas Artes, pero será o pintor Laxeiro, que residía daquela na capital bonaerense, quen exercerá un auténtico maxisterio. Un ano máis tarde regresa a Galicia e expón en Vigo. Posteriormente viaxa a Madrid, onde se sente fascinada pola cidade, polo ambiente de bohemia do Café Gijón, o Museo del Prado, Velázquez e as pinturas negras de Goya.

En 1959 casa co pintor e arquitecto Agustín Pérez Bellas, e vivirán en Vigo con continuas viaxes a Madrid. A comezos dos setenta pasa un tempo en Roma, onde entra en contacto con intelectuais e artistas españois no exilio, fundamentalmente Rafael Alberti. Expón en Roma (1974), Florencia (1975) e Verona (1977), así como nas galerías Biosca, Darro e Quijote de Madrid. O Concello de Vigo organizou unha das súas retrospectiva máis completas na Casa das Artes no ano 1993.

A traxectoria creativa de Mercedes Ruibal evolucionou dende unha temática cotiá protagonizada por nenos e maternidades, a unha pintura de composicións máis complexas e de maior dramatismo. Unha obra que nos ofrece un xeito de ver e entender o mundo; unha visión case inxenuista do expresionismo que plasmou tamén a través da literatura. En 1978 publica un libro de poemas, *Confesiones de volatinera con bragas de respuesto al dorso*, e en 1982, tras o falecemento do seu marido, *Y mi voz es tu nombre*.

ELENA COLMEIRO

(Costela, Silleda, Pontevedra, 1932)

En 1941, con nove anos de idade, trasládase con parte da súa familia a Bos Aires, onde o seu pai —o pintor Manuel Colmeiro— chegara en 1936, ao estalar a Guerra Civil. En 1948 ingresa na Escuela Nacional de Cerámica, obtendo o título de profesora de cerámica como expresión plástica. En 1954 realiza a súa primeira exposición na Galería Müller de Bos Aires, onde mostrará cerámica utilitaria decorada.

En 1955 regresa a España. Un ano máis tarde realiza a súa primeira exposición na sala Velázquez (Vigo) e en 1958 casa con Jesús Valverde, trasladándose a vivir a Madrid. Este matrimonio non só cambiará a súa vida persoal, senón que será determinante na súa traxectoria artística. O seu sogro posuía fábricas de vidro, cuxa infraestrutura porá ao seu servizo, abríndolle un territorio cheo de novas posibilidades técnicas.

As súas cerámicas comezan a evolucionar dende o “utilitario” cara ao “escultórico”, cunha valoración cada vez maior do elemento espacial. Utilizará material refractario con rematado áspero e protagonismo da materia; unha influencia do informalismo que se reflicte no seu vocabulario abstracto e no protagonismo das texturas. En 1964 obtén a Bolsa da Fundación Juan March e en 1968 unha bolsa de viaxe para o Mills College de Oakland, San Francisco, outorgada tamén pola Fundación Juan March.

A partir de 1970 o seu traballo desenvólvese nunha dobre dirección: por un lado, pezas de grande formato, de cromatismo parco e unha busca de movemento baseado no uso da espiral; por outro, obras máis reducidas, onde reflexiona sobre a propia materia que converte en informe, anacos de barro que retorcede e amasa. A década dos oitenta supón un cambio moi importante: deixa de modelar e comeza a construír. As súas obras serán o resultado de engadir anacos de placas que crecen en altura, en aparente anarquía e cunha gama de cores azuis, ocres, brancos e terras. Ata comezos dos noventa, realiza pezas onde utiliza tanto o carburo de silicio como o barro, dous materiais que lle permiten conseguir obras de carácter construtivo e orgánico, e introducir materiais como o ferro e a madeira.

Entre 1990 e 1991 é invitada no European Ceramics Work Centre de Holanda, onde traballará con diferentes materiais e investigará sobre o refractario. A súa obra de finais dos noventa e comezos do novo século vai incidir en temas como o movemento, desenvolvendo unha serie de formas circulares a xeito de discos fragmentados de material refractario que esmalta en grandes campos de cor.

A partir de 2004, as formas circulares, a idea de parede, a unión de ferro e ladrillo, plásmanse en diferentes series. O reciclado de ladrillos, o reaproveitamento de vigas repintadas xunto a anacos de barro, confire modernidade a estas obras, baseadas na reutilización e na recontextualización.

A súa longa traxectoria fai que Elena Colmeiro sexa considerada unha precursora da escultura cerámica en España. Inqueda e innovadora, investigadora de materiais e linguaxes, non só conseguiu converter en escultura a cerámica —unha materia artesanal e “tradicionalmente feminina”— deixando atrás concepcións e estereotipos, senón que foi quen de crear unha linguaxe persoal rompendo convencionalismos e investigando sobre o uso de novos materiais industriais. “Eu non fago cerámica, constrúo cos materiais”.

Mª VICTORIA DE LA FUENTE

(Vigo, 1927 - Madrid, 2009)

Filla do arquitecto Jenaro de la Fuente, trasládase moi nova coa súa familia a Madrid. Tras a súa formación con Julio Moisés e na Escuela de Bellas Artes de San Fernando (1952-53), comeza a súa traxectoria artística en 1962, dentro dunha vocación neofigurativa non exenta de certo aire expresionista e dun léxico no que o tratamento da materia plástica e a cor se erixían como elementos determinantes, achegándose mesmo a unha abstracción informalista.

En 1962 realiza a súa primeira exposición individual no Ateneo de Madrid, daquela un referente de prestixio no ambiente artístico da capital. En 1964 casa co pintor Máximo de Pablo e viaxan cunha bolsa da Fundación Juan March a Holanda, Bélxica, Francia e Italia. Visitan Venecia, onde participa no pavillón español da XXXII Bienal con tres obras seleccionadas polo comisario Luis Gonzalez Robles. En 1965 participa no Salón Feminino do Museo de Arte Contemporánea de París.

En 1966 obtén a 3ª Medalla na Exposición Nacional de Belas Artes, e en 1970 realiza unha exposición individual na madrileña Galería Biosca, unha das máis importantes do momento, onde o Museo de Arte Contemporánea adquire *La vieja dama*. A esta seguirán unha longa lista de exposicións por toda a xeografía española, moitas delas en Galicia, como as retrospectiva da Caixa de Aforros de Vigo (1992) e do Museo de Pontevedra (2003). En 1997 a Xunta de Galicia, concédelle a Medalla Castelao, e en 2007 é elixida membro da Real Academia Galega de Belas Artes.

O seu sólido oficio e sobre todo a súa vocación por “representar o individual de cada personaxe ou obxecto, o que pode haber de solitario en cada ser” —tal como sinala Fernández Brasso en *Mª Victoria de la Fuente. Brío emocional* (1992)— condúcena a un lento proceso evolutivo a partir dos anos setenta, nos que a súa técnica cambia convertendo a materia en suaves veladuras, lixeiras texturas azuladas, amarelas e ocre. Unha pintura coa que buscaba “afondar no circundante”; estampas dun mundo próximo —bodegóns, espazos do seu estudio, retratos— que transcribe sen anécdotas, buscando a individualidade de cada ser, de cada obxecto, que semellan ancorados no tempo, rodeados de silencio e conectados cun cromatismo e un xogo lumínico que actúan tamén como elementos expresivos.

FINA MANTIÑÁN (Josefa Mantiñán Alvedro)

(A Coruña, 1932)

Inicia a súa formación na Escola de Artes e Oficios da súa cidade natal, asistindo ao mesmo tempo a clases co pintor Mariano García Patiño. En 1960 trasládase a París, onde continúa os seus estudos de pintura, primeiro na Escola de Montparnasse (1963), e entre 1965 e 1970 na Escola Superior de Belas Artes, bolseira pola Deputación Provincia da Coruña.

Comeza a expoñer na capital francesa a mediados dos anos sesenta en diferentes colectivas: XII salón de Boulogne Bilancourt (1966), Escola de Montparnasse (1967), Academia Europea das Artes (1968).

Obtén unha serie de premios como o segundo Accésit da Cidade de París (1966), e 1ª e 2ª Mención Honorífica da Cidade de París (1966, 1968).

En 1968 realiza a súa primeira exposición individual en Galicia na Asociación de Artistas da Coruña, e posteriormente expón en Vigo, A Coruña (Galería Adro) e na Embaixada Española de París. Participa en mostras colectivas na Escola Superior de Belas Artes de París, Instituto Cervantes, Galería Heurouet, Centro Cultural de Chaillot (1979), entre outros.

Ao regresar a Galicia instálase definitivamente na Coruña e abre o seu taller para dedicarse fundamentalmente ao ensino. O seu sólido oficio, que trasladou tanto ao debuxo —colaxe— como á obra gráfica é, non obstante, moi pouco coñecido en Galicia. “O abstracto é para min a controversia da vida e sírvome dela para manifestar as miñas inquietudes sociais e ata políticas”. A súa obra, que evolucionou dende unha inicial figuración a un traballo marcado pola abstracción, de claro sentido construtivo e repleto de simboloxía, segue permanecendo silenciada; envolvida, como a doutras artistas mulleres, na nebulosa dun esquecemento difícil de rescatar.

BEATRIZ REY

(A Coruña, 1940)

Nace no seo dunha familia da burguesía coruñesa, e coñecerá, sendo moi nova, referentes da cultura galega contemporánea como Luis Seoane, Rafael Dieste, Laxeiro, Arturo Souto, Eduardo Blanco Amor, ou Manuel Colmeiro.

En 1963 inicia a súa formación na Escuela de Bellas Artes de San Fernando (Madrid), onde se gradúa en Artes aplicadas. En 1966 obtén unha bolsa da Residencia de Artistas de Segovia e un ano máis tarde intégrase en Estampa Popular Galega, única muller do grupo liderado por Reimundo Patiño e co que realizará varias exposicións en Galicia e Montevideo (1969-1970). Ilustra *Catón Gallego* (Edicións do Castro) e expón en Madrid e Barcelona. Entre 1966 e 1975 comeza a traballar no que serán as súas primeiras obras, de marcado carácter construtivista e acusado cromatismo influenciado polo *pop-art*.

A comezos dos anos setenta participa na formación do grupo SISGA liderado por García Varela, que será fundamental para a súa traxectoria profesional, creando unha linguaxe moi persoal. Se ben a obra de Beatriz Rey se baseou sempre nun sentido do construtivo, a figura humana, traballada a partir de elementos xeométricos e amplos referentes simbólicos, está presente en toda a súa traxectoria artística. Entre 1976 e 1987 a súa obra vaise posicionar dentro da Nova Figuración, gañando en elementos surrealistas, simbólicos e expresionistas. Nos noventa é fundadora —xunto con Carlota Cuesta, Jesusa Quirós e Lorenzo Mena, entre outros— do grupo Puerta del Sol, vinculado á galería madrileña Ra del Rey. Nas súas obras reflicte un novo interese polas texturas e materiais, acentuando o valor autónomo da superficie pictórica coa incorporación da colaxe.

MENCHU LAMAS

(Vigo, 1954)

Estuda deseño gráfico no IADE (Institución Artística de Ensino) de Madrid, que xunto coa súa cidade natal, serán o escenario das súas primeiras experiencias creativas. Forma parte do Colectivo da Imaxe, xunto con Antón Patiño e Carlos Berride, e colabora coa revista *Loia* e o grupo de comunicación poética *Rompente*, referencias na modernización da cultura galega na segunda metade dos setenta.

A principios dos oitenta será a única muller que forme parte de *Atlántica*, un heteroxéneo grupo de pintores, escultores e arquitectos, referentes dunha modernidade e renovación plástica en Galicia, cos que exporá en Baiona, Madrid, Vigo, Salvaterra de Miño e Santiago de Compostela.

Tras a súa primeira exposición individual na Galería Buades (1982), onde mostra xa algunhas das máis significativas características formais do seu traballo —grandes imaxes e signos de chocante carga expresiva, intenso cromatismo— participa nalgunhas das exposicións máis significativas da década dos oitenta en España. A súa presenza en mostras como “26 pintores, 13 críticos”, “II Salón de los 16” (1982), diferentes edicións da feira ARCO e das internacionais de Basilea e Colonia, convértena nun nome de referencia da pintura española dese período, sendo seleccionada para mostras como “Five Spanish Artists” (Nova York, 1985) xunto con Sicilia, Barceló, Campano e García Sevilla; ou a XVIII Bienal de São Paulo (1985).

Na segunda metade dos oitenta a súa pintura caracterízase pola introdución de figuras xeométricas sobre fondos nos que alterna armazóns e retículas con campos de cor. A partir dos noventa, introduce unha serie de referentes icónicos que proxecta sobre tramas, como motivos de grande forza visual, concisos e sintéticos. “As miñas primeiras obras son composicións de carácter abstracto a partir de elementos cotiáns, obxectos domésticos como escaleiras pregables, tesoiras, flexos ou mesas para a prancha. Calquera pretexto formal me servía para estruturar diferentes franxas no cadro a xeito de territorios cromáticos en expansión. Espazos en diagonal: aspas, esvásticas, cruzamentos... onde se enfrontaban os campos de cor buscando a interacción e a complementariedade, e unha composición dinámica”.

MARIA XOSÉ DIAZ

(Catoira, Pontevedra, 1949)

Licénciase en Belas Artes na Universidad de Barcelona en 1980 na especialidade de pintura, e ese mesmo ano realiza a súa primeira exposición. Comeza a interesarse polo mundo da cerámica, aprende a súa técnica de forma autodidacta e realiza as súas primeiras pezas con influencia da cerámica precolombina e oriental. En 1982 regresa a Galicia e un ano máis tarde realiza a súa primeira exposición, na que pequenas pezas de cerámica utilitaria e con forte influencia do popular, comparten protagonismo co debuxo. A finais desa década comeza a realizar pezas de maior formato, e en 1987 é seleccionada xunto a artistas como Xoan Anleo, Soledad Penalta ou Elena Colmeiro, para a exposición “Tendencias. Cerámica Galega actual”, mostra das múltiples capacidades do material cerámico para converterse nun vehículo único de expresión plástica.

A década dos noventa marcará o inicio da súa experimentación con outros materiais, nun continuo proceso de investigación que definirá toda a súa traxectoria. Primeiro o cánabo e despois o látex permitiralle abordar unha etapa de instalacións e módulos seriados, que exporá en mostras como “Trazos e camiños” (1993) ou “A arte inexistente” (1995) coa súa dobre instalación *Huella del mar*.

A partir dos anos 2000 integra nas súas esculturas arames e diferentes materiais orgánicos, e concéntrase cada vez máis na investigación espacial, utilizando a sutileza do material co que traballa para incrementar as sensacións producidas pola luz e o espazo: “gústame explorar as calidades dos materiais: expresividade, resistencia, posibilidades combinatorias. Atopalos, manipúlalos e mestúralos. Harmonízalos en estruturas xeométricas, ás veces estáticas, ás veces móbiles”.

SOLEDAD PENALTA

(Noia, A Coruña, 1943)

Comeza a súa traxectoria en 1972, nun proceso que a levou a utilizar progresivamente diferentes materiais. Dende as súas primeiras pezas en cerámica refractaria foi evolucionando cara ao traballo en metal, utilizando a fundición en diferentes materiais como bronce, ferro, aceiro e aceiro inoxidable, e en obra pública de gran formato.

Na súa investigación sobre o uso de novos materiais resultará clave a súa estadía no Studio Art University da Universidade de Minnesota (EUA) entre 1989 e 1991. Unha aprendizaxe na fundición e soldadura con metais, que marcará a súa evolución posterior. Ao seu regreso a Galicia comeza a traballar con soldadura, abandonando definitivamente a cerámica para dedicarse a materiais pesados como aluminio, ferro, aceiro, e bronce.

En liñas xerais, o traballo de Soledad Penalta caracterizouse por un peso da linguaxe abstracta, utilizando xogos de planos e formas antropomórficas como referencias. Nestes últimos anos o uso do ferro e, sobre todo, do aceiro inoxidable, permitiulle incluír caligrafías, cubrindo con textos boa parte da superficie das súas esculturas. Unha escritura na que reflexiona sobre as súas inquietudes, medos, esperanzas, desexos; en resumo, documentos e testemuños da súa propia existencia. Unha “erosión caligráfica” que potencia a expresividade das súas obras, ao mesmo tempo que as dota dun estraño e inusitado atractivo.

É das poucas artistas mulleres da súa xeración en Galicia —xunto con Elena Colmeiro na cerámica— que traballou na obra pública, realizando pezas de gran formato e utilizando materiais pesados como o aceiro corten e o ferro. Entre elas destacan as súas actuacións no parque escultórico da Torre de Hércules (A Coruña, 1995); en O Portiño, Praia do Coido, Muxía, (1995); e en Baiona, Pontevedra (1999), entre outras.

ROSALÍA PAZO MASIDE

(A Estrada, Pontevedra, 1956)

Artista visual, investigadora cultural, e autora de textos e achegas teóricas en torno á arte. De formación autodidacta, desenvolve os seus primeiros traballos na década dos oitenta, utilizando a cerámica como medio, e a partir de 1990 abandona a cerámica para traballar en materiais e poéticas moi diferentes, sen perder de vista o tridimensional. Esta visión ecléctica, e o seu grande interese pola investigación, levaralle a experimentar con diferentes materiais —dende o gres ou o barro cocido, o ferro ou a resina; á fibra de vidro, madeira, cristal, cartón...—, nunha liña de busca e renovación que sempre caracterizou o seu traballo.

Esta multiplicidade de intereses reflíctese tamén nunha intensa e multidisciplinar actividade: membro fundador de AGAV Asociación Galega de Artistas Visuais en 1997, de cuxa Comisión Executiva formou parte ata o ano 2000, entre 2000 e 2003 participou no comité de redacción da revista *Sinal*, e foi colaboradora habitual do semanario *Faro da Cultura*. Forma parte do grupo I+D Fondo de Arte e Cultura da Universidade de Vigo, no que traballa dende 2004 na elaboración dun arquivo audiovisual da cultura galega dos últimos trinta anos. Realiza, igualmente, diversas intervencións artísticas de carácter participativo en espazos públicos, en colaboración con outros artistas cos que compartiu proxectos nesta última década.

Tal como sinala a investigadora Mar Caldas no catálogo *Rosalía Pazo Maside. Letras y ciencias*, poderíase resumir que a súa é “unha mirada conciliadora, que se dirixe cara ao lugar onde os conceptos se tornan ambivalentes, inestables, contraditorios.”

BERTA CÁCCAMO

(Vigo, 1963)

Tras os seus estudos e formación artística na Facultade de Belas Artes de Barcelona, onde se licenza en 1986, desenvolverá unha sólida traxectoria vinculada á abstracción, creando unha linguaxe propia e depurada, traballado con grandes veladuras e campos de cor e sometido a un continuo proceso de esencialización. O uso de grandes formatos é outra das características da súa obra, porque “me interesa a idea de cadro onde o espectador, dalgún xeito, atópase envolvido”.

Obtivo importantes bolsas que lle permitiron viaxar e coñecer novos horizontes creativos. Entre elas, a bolsa Manuel Colmeiro (1987); e a bolsa de Creación Artística Banesto (1989), que lle permite ir a París, onde seguirá traballando en Cité Internationale Universitaire, grazas ao premio obtido na Bienal de Pontevedra (1990). Roma será outra referencia importante na súa formación, bolseira pola Academia Española (1990—1993). A súa actividade expositiva foi constante, con importantes citas individuais e colectivas tanto a nivel nacional como internacional. Actualmente está a preparar unha exposición individual para o próximo mes de novembro no CGAC Centro Galego de Arte Contemporánea, Santiago de Compostela.

Nas obras da última década, reflexiona en torno ás relacións entre o debuxo e a pintura, trasladando ao lenzo elementos propios do traballo sobre papel. O debuxo sempre constituíu para Berta Cáccamo un elemento esencial no seu traballo: “O debuxo é para min, pola capacidade que ten de esquematizar e facer visibles as ideas, a base de todo o meu proxecto pictórico. É o bosquejo, a base de toda construción do proxecto artístico en xeral... a idea de debuxo, digamos monumentalizado, estivo sempre moi presente no meu traballo”.

ANGELA DE LA CRUZ

(A Coruña, 1965)

Tras o seu paso pola Facultade de Filosofía da Universidade de Santiago de Compostela, trasládase a Londres en 1987. Nesta cidade, na que reside dende entón, formábase artisticamente, primeiro en Chelsea College of Art e posteriormente en Goldsmiths College e Slade School of Art. É a única artista española finalista do prestixioso Premio Turner (2010) pola súa exposición *After* en Camden Arts Center.

A súa traxectoria artística xirou en torno á investigación dos propios límites do espazo pictórico, que comeza cando esnaquiza os seus lenzos, deforma e rompe os bastidores, que despois pendura sobre a parede ou apoia no chan: “Dende o momento en que atraveso o lenzo desfágome da grandiosidade da pintura”.

En 2004 coa súa obra *Clutter with Wardrobes* [Conglomerado de armarios] comeza a incorporar ás súas obras obxectos e mobles, case sempre atopados ou recuperados da rúa; cadeiras que prolongan as súas patas coma se fosen próteses que imposibilitan calquera tipo de equilibrio: “As cadeiras están constantemente presentes... porque representan o corpo humano e tamén porque é reflexo do tempo no que é necesario pensar no que pasa ao teu arredor”. Nese mesmo período realiza a súa primeira exposición individual en España, inaugurando o Espazo Anexo do MARCO de Vigo con *Larger than Life* (2004).

Un ano máis tarde sofre unha hemorraxia cerebral, cuxa recuperación supuxo unha longa estada no hospital. A primeira obra que realiza despois, *Deflated* (2009-2011), un lenzo sen bastidor que pendura dun parafuso coma se dun abrigo se tratase, marcará un punto de evolución.

Angela de la Cruz sempre investigou sobre a busca da terceira dimensión na súa pintura, cuestionando os seus límites e utilizando indistintamente a pintura e a escultura en función da súa forza expresiva e das necesidades de cada obra, tal como apunta Carolina Grau no texto “Tras la tempestad, viene la calma”, do catálogo da exposición *Escombros* (Fundación Luis Seoane, A Coruña, 2015).

TATIANA MEDAL

(A Coruña, 1971)

Pertence á primeira promoción de artistas da Facultade de Belas Artes de Pontevedra —onde se licenza en 1995— e cuxa traxectoria creativa comeza a mediados dos anos noventa. Unha formación académica que, como outras artistas da súa mesma xeración, complementou con importantes bolsas. No seu caso, as concedidas por Deputación da Coruña (1995, 1998); Fundación Caixa Galicia (1997); Unión Fenosa (2001); Ministerio de Cultura (2003); Academia Española en Roma, (2005); Colección CAM (2007); ou ENDESA (2009). Participou así mesmo en cursos e obradoiros como o de Dan Graham, Santiago de Compostela (1995); o de Lucio Muñoz na Coruña (1996); e talleres de gravado en Gerriet Rietvelt Academie, Amsterdam (1998); ademais dunha residencia en International Studio Curatorial Program, Nova York (2002).

En 1996 realiza a súa primeira exposición, “Catro Factorial”, en Galería Minotauro (Santiago de Compostela), á que seguiu un importante número de mostras individuais e colectivas, entre as que destacan “30 anos non 200. Artistas galegos para un cambio de milenio” (1994); “Novos camiñantes” (Auditorio de Pontevedra, 1999); “Xeración 2001” (Casa de América, Madrid); “Pinturas” (Galería SCQ, 2007); ou “Composición 1961” (Fundación Luis Seoane, A Coruña, 2014).

Ao longo da súa traxectoria, Tatiana Medal centrou o seu traballo nunha clara aposta pola pintura a partir da creación de estruturas xeométricas e espazos abstractos. O valor da composición, a busca constante da planimetría, o uso sistemático de tramas, deu sentido a un traballo de investigación a partir de diferentes técnicas e materiais, tendo como referencia o seu dominio da cor e a utilización de gamas de vocabulario restrinxido.

PAMEN PEREIRA

(Ferrol, 1963)

É unha das artistas de referencia dentro da xeración que comeza a desenvolver a súa traxectoria na década dos noventa e que xorden despois de *Atlántica*. Estuda Belas Artes en Valencia, onde realiza unha das súas primeiras exposicións individuais na galería Paral.lel 39 (1991), á que seguirá un longo número de mostras en espazos galerísticos como Trinta (Santiago de Compostela); Antonio de Barnola (Barcelona); Altxerri (San Sebastián); Recent Gallery (Sapporo, Xapón); ou museos como o suízo Museum Zu Allerheiligen Schaffhausen (1996), onde mostra o seu traballo *Heisser Wasser für den Tee* [Agua quente para o té]. Ese mesmo ano recibe unha das bolsas de Unión Fenosa que lle permitirá traballar durante un ano en Xapón, tratando de afondar nas relacións entre individuo e natureza. Coa súa serie *Dibujos con humo* recrea obxectos de forte carga alegórica, xurdidos case do baleiro, captados na súa presenza física, pero cuestionados na súa existencia temporal.

En 2001 expón *Gabinete de traballo, encontro ca sombra* no CGAC (Santiago de Compostela). Realiza viaxes a Irán (2001) e á Antártida (2006), que terán o seu reflexo en proxectos como “Un solo sabor” (Barg Gallery, Teherán / La Gallera (Valencia); e “Ice Blink” [O lume do xeo].

Traballou tamén en diferentes instalacións e proxectos de intervención como *Torres a la templanza* (Cidade da Cultura, Santiago de Compostela, 2011); *O don del tiempo, el tiempo suspendido* (Hermès, Barcelona / Kaohsiung, Taiwán); e *Floating Garden* (2014) para a sede corporativa de DKV SEGUROS en Zaragoza. A súa máis recente mostra individual nun espazo museístico tivo lugar este mesmo ano no MUSAC de León, co título “A muller de pedra érguese e baila”.

Na súa xa sólida traxectoria, Pamen Pereira utilizou medios e materiais moi diversos, converténdoo en simples elementos de transmisión de sentimentos, e sensacións. As súas vivencias, as súas viaxes, a súa constante capacidade de reflexión e indagación fai que as relacións entre o simbólico e o natural estean sempre presentes. As súas obras sorprenden e estimulan a nosa percepción. De grande beleza plástica, a súa capacidade de sedución e evocación vai unida a un constante cuestionamento acerca da natureza última e íntima das cousas.

“Probablemente un poeta escribe unha obra de amor porque a está vivindo. E o que o le revíveo logo sen necesidade de coñecerse a biografía do poeta. Coas artes plásticas pasa o mesmo. A esencia coa que ti a cargas queda na obra. E aí está a maxia, na capacidade que ten de emocionar e transmitir”.

ALMUDENA FERNÁNDEZ FARIÑA

(Vigo, 1970)

Pertence á primeira xeración de artistas formada na Escola de Belas Artes de Pontevedra (1990-1995), onde realizou o seu doutoramento e exerce a docencia dende o ano 2001. Completou a súa formación académica en centros como School of Art and Design, Limerick, Irlanda (1994); École de Beaux Arts, Le Mans, Francia (1996-1997); e Facultade de Belas Artes da Universidad de Salamanca (1997-1998).

Inicia a súa traxectoria creativa nos anos noventa cunha liña de investigación en torno ao proceso pictórico, evolucionando dende unha linguaxe abstracta á incorporación de elementos e referencias escritas que a conectaban co ornamental. A partir de 2002 a súa pintura “expándese”, conquistando novos espazos mediante a repetición de elementos: “realmente foi algo progresivo; polo tipo de composición, polos formatos a gran escala cos que traballaba, sempre houbo esa vontade de envolver o espazo, de prescindir do soporte intermediario, o cadro”. Unha pintura que sae do seu formato tradicional e na que o diálogo co contexto é fundamental, centrándose en obras *site-specific*, efémeras e creadas para un lugar concreto.

O traballo de Fernández Fariña foi recoñecido con importantes premios e bolsas como o Premio de Pintura Francisco de Goya (1996); Premio de Pintura L’Oreal (2000); Bolsa Novos Valores (1994); Bolsa Master Fundación Caixa Galicia (1996); ou Bolsa Fundación Pollock-Krasner (2001).

Paralelamente ten desenvolvido un significativo labor investigador en torno á pintura contemporánea. A súa tese *Lo que la pintura no es* (2011) recibiu o Premio Extraordinario na Universidade de Vigo (2008/2009), e o Premio Provincial de Investigación da Deputación de Pontevedra (2009). Entre as súas últimas publicacións cabe sinalar o libro *Pintura Site* (2014) unha reflexión sobre as interrelacións entre o espazo e a práctica pictórica.

MÓNICA ALONSO

(A Fonsagrada, Lugo, 1970)

Licenciada en Belas Artes pola Universidad de Salamanca (1994), realiza a súa tese doutoral sobre “O espazo doméstico na escultura contemporánea” (Universidade de Vigo, 1999). Continúa a súa formación con diferentes bolsas, como ENDESA (2001-2003), Academia de España en Roma (2005), Fundación Yaddo (2004), Unión Fenosa (1999-2000), ou a bolsa da colección CAM de Artes Plásticas (2009). Realiza tamén varias residencias de artista entre as que destacan a Residencia Capacete (Río de Xaneiro) e The Townhouse Gallery (O Cairo).

Ademais de participar nun bo número de exposicións colectivas, destacan as individuais de Sala Montcada de Fundació la Caixa (1997), CGAC (2002), e a retrospectiva “Mónica Alonso. Obras (1994-2011)” no Museo Provincial de Lugo. Traballou en proxectos interdisciplinares como a VIII Mostra Internazionale di Architettura da Bienal de Venecia (colaborando no proxecto Comunidades verde+azul) ou *Terapia Cuarto de Hospital* (Hospital Clínico, Santiago de Compostela). O seu interese pola fusión entre arte, arquitectura e psicoloxía lévaa a crear o programa PEP-Potenciación Espacial Percepción, coa idea de que calquera lugar pode ser transformado para vivir unha sensación intensa.

A súa traxectoria, dende os seus inicios a mediados da década dos noventa, xirou en torno á investigación do concepto de espazo alén dos seus referentes físicos, dando forma real a sensacións, conceptos e ideas, co volume e a cor como ferramentas. A súa obra ten unha enorme capacidade de suxestión e provocación, tanto na exploración de sentimentos coma na transmisión de sensacións: “A depresión, a melancolía, a tristura profunda, son temas cos que me implico moito porque me interesan como a dor, pero ao mesmo tempo o pracer. Eu sempre estou a traballar nesa polaridade, que pode atraer o espectador, aínda que, de cando en vez, se presenten mensaxes contraditorias de melancolía, mesmo mensaxes dunha euforia excesiva, que ás veces non deixa de ser perturbadora mentalmente”.

DOLORES DÍAZ BALIÑO

(A Coruña, 1905 - 1963)

Inicia os seus estudos artísticos xunto ao seu irmán Camilo Díaz Baliño, excelente muralista e ilustrador e pai de Isaac Díaz Pardo. En 1929 a Deputación da Coruña concédelle unha bolsa para ampliar os seus estudos en Madrid. Foi unha das fundadoras da Asociación de Artistas da Coruña en 1934. Foi profesora de debuxo na Escola de Artes e Oficios e no Instituto Feminino, labor que compaxinaba con clases no seu estudio, onde se formaron moitas das artistas que triunfarían nos sesenta e setenta, como Mª Antonia Dans e Elena Gago.

En 1938 é nomeada, xunto con Carmen Corredoyra, membro de número da Academia de Belas Artes da Coruña, sendo as primeiras mulleres académicas que ingresan nesta institución. Participa na Exposición Nacional de Barcelona de 1942, e realiza exposicións individuais na Coruña, Santiago, Palma de Mallorca e A Habana.

Posuía un grande dominio do debuxo, de trazo firme e seguro, ademais dunha influencia do simbolismo europeo que se aprecia en pequenos cadros de gran decorativismo, no que se pode incluír unha das súas principais obras, *Las hadas del caracol*, onde funde o mundo animal co do soño e a irrealidade.

CARMEN CORREDOYRA Y RUIZ DE BARO

(A Coruña 1893 - 1970)

Comeza a súa formación co pintor Enrique Saborit, e en 1914 trasládase a Madrid, onde asiste ás clases de López Chicharro e José Mª Mezquita, alternándoas coa formación teórica que impartía Joaquín Sorolla. Xunto con Elvira Santiso, Castelao, Carlos Sobrino, Jesús Corredoyra, e Camilo Díaz Baliño, entre outros, obtén unha Medalla de Ouro na Exposición Rexional Galega de 1909. Participa na Exposición de Arte Galega do Centro Galego de Madrid (1912) e posteriormente nas Rexionais de 1917, 1923 e 1926, anos nos que desenvolverá a súa maior actividade expositiva.

Tematicamente a súa pintura xira en torno á recreación de interiores conventuais, celas e pequenos cantos de igrexas, que transcribe con gran sobriedade. A súa obra, polo xeral de cromatismo moi austero, con predominio de gamas frías de grises e ocres, aparece matizada por unha luz suxestiva e envolvente. Unha pintura afastada de calquera referencia que a contextualizará co ámbito creativo dos seus contemporáneos.

En 1928 ingresa no Seminario de Estudos Galegos. En 1936 obtén unha praza de axudante de Debuxo Artístico na Escola de Artes e Oficios da Coruña. En 1938 é elixida, xunto con Dolores Díaz Baliño, académica de número da Real Academia Galega de Belas Artes.

Tras a Guerra Civil retoma unha traxectoria que, paulatinamente, foi quedando silenciada e esquecida. En 1966 realiza a súa última exposición na Coruña, onde falece en 1970.